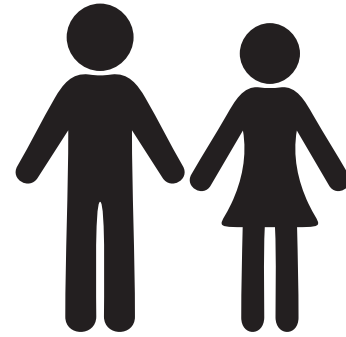

Hoe gaat het?

Uitleg

1 Het persoonlijk pronomen

In tekst 1 en 2 is het persoonlijk pronomen **vetgedrukt**.

Tekst 1 (het persoonlijk pronomen is **subject** van de zin)

Mira en Bert wonen in Utrecht. **Ze** kennen elkaar al tien jaar. Bert werkt op een school. **Hij** is docent economie. Mira werkt in een ziekenhuis. **Het** is een groot ziekenhuis. **Zij** is fysiotherapeute.

Tekst 2 (het persoonlijk pronomen is **niet** het **subject** van de zin)

Ik kan mijn broer niet vinden. Weet jij waar hij is?

Nee, ik heb **hem** ook niet gezien.

Ik kan mijn telefoon niet vinden. Zie jij **hem** ergens?

Nee, ik zie **hem** ook niet.

Ik kan mijn boek niet vinden. Zie jij **het** ergens?

Nee, ik zie **het** ook niet.

1.1 De vorm van het persoonlijk pronomen: subject, object en na prepositie

subject		object en na prepositie		
		vorm met nadruk		vorm met nadruk
1	ik		me	mij
2	je	jij	je	jou
	u		u	
3	hij		hem ('m)	hem
	ze	zij	haar	haar
	het ('t)	het	het ('t)	het
1	we	wij	ons	
2	jullie		jullie	
	u		u	
3	ze	zij	ze	hen*1, hun*2

*1 hen \Rightarrow direct object en na prepositie

*2 hun \Rightarrow indirect object

- Voor dingen als object gebruik je **het** (het-woorden) of **hem** (de-woorden).

Let op!

Hoe gaat het met **hen**? → Correct. Het pronomen heeft hier nadruk.

Hoe gaat het met **ze**? → Spreektaal. Het pronomen heeft hier geen nadruk.

2 De vorm van het presens (singularis en pluralis)

werken (infinitief)			
1	ik	werk	
2	je / jij	werkt	werk je / jij
	u	werkt	
3	hij	werkt	
	ze / zij	werkt	
	het	werkt	
1	we / wij	werken	
2	jullie	werken	
	u	werkt	
3	ze / zij	werken	

2.1 Spelling

- Is de laatste letter van de stam een **-d**?

vinden (infinitief)			
1	ik	vind (stam)	
2	je / jij	vindt (stam + t)	vind je / jij
	u	vindt (stam + t)	
3	hij	vindt (stam + t)	
	ze / zij	vindt (stam + t)	
	het	vindt (stam + t)	

3 Hebben

1	ik	heb	
2	je / jij	hebt	heb je / jij
	u	hebt/ heeft *	
3	hij	heeft	
	ze / zij	heeft	
	het	heeft	
1	we / wij	hebben	
2	jullie	hebben	
	u	hebt/ heeft *	
3	ze / zij	hebben	

* u hebt/heeft → Beide vormen zijn correct.

Les

2

4 Het gebruik van de modale verba auxiliari *mogen* en *moeten*

- De verba *mogen* en *moeten* staan bijna altijd met een ander verbum in de zin (net als het modale verbum auxiliare *kunnen*).

- *Mogen* gebruik je om toestemming te vragen of (geen) toestemming te geven.

Mag ik me even *voorstellen*?

Mogen we *binnenkomen*?

Hier *mag* je niet *roken*.

Mag ik hier *zitten*? – Ja hoor, dat *mag*.

- *Moeten* gebruik je voor een noodzakelijkheid.

Ik *moet* de trein van 14.05 uur *nemen*.

Moeten jullie vandaag ook *werken*?

1	ik	mag	moet
2	je / jij	mag	moet
	u	mag	moet
3	hij	mag	moet
	ze / zij	mag	moet
	het	mag	moet

1	we / wij	mogen	moeten
2	jullie	mogen	moeten
	u	mag	moet
3	ze / zij	mogen	moeten

5 De negatie (*nee*, *geen*, *niet*)

In de volgende tekst is de negatie **vetgedrukt**.

- Heb jij ook zin in soep?*
- Nee, vandaag **niet**. Ik heb **geen** honger. Ik voel me **niet** zo goed.*
- Dan kun je beter naar huis gaan.*
- Nee, dat kan **niet**. Ik moet naar een vergadering.*
- Dan moet je wel iets eten.*
- Dat is waar. Ik neem wel soep. Maar **geen** tomatensoep.*

5.1 Het gebruik van *nee*

- De negatie *nee* gebruik je voor een negatief antwoord op een vraag. Je geeft dan bijna altijd ook uitleg:

☐ Ga je mee lunchen?	☒ Nee, ik heb het nu te druk.
☐ Werkt ze parttime?	☒ Nee, ze werkt fulltime.
☐ Heb je het druk vandaag?	☒ Nee, ik heb niet veel te doen.

▷ De negatie *nee* staat aan het begin van een zin.

5.2 Het gebruik van *geen*

- De negatie *geen* gebruik je:

– voor een *indefinit substantief* (persoon of zaak) *singularis*

☐ Heb jij <i>een fiets</i> ?	☒ Nee, ik heb nog geen fiets .
☐ Volgt u <i>een cursus</i> ?	☒ Nee, ik volg op dit moment geen cursus .
☐ Hebt u <i>een technicus</i> nodig?	☒ Nee, we hebben geen technicus nodig.

– voor een *indefinit substantief* (persoon of zaak) *pluralis*

☐ Heb je al <i>kaartjes</i> voor het concert?	☒ Nee, ik heb nog geen <i>kaartjes</i> .
☐ Nodig je ook <i>collega's</i> uit voor het feest?	☒ Nee, ik nodig geen <i>collega's</i> uit.
☐ Hebben jullie <i>vakantieplannen</i> ?	☒ Nee, we hebben geen <i>vakantieplannen</i> .

– voor een *substantief* dat je niet kunt tellen

☐ Wil je <i>suiker</i> in de koffie?	☒ Nee, ik wil geen <i>suiker</i> in de koffie.
☐ Hebben jullie zin in <i>soep</i> ?	☒ Nee, we hebben geen zin in <i>soep</i> .
☐ Heeft hij <i>geld</i> bij zich?	☒ Nee, hij heeft geen <i>geld</i> bij zich.

▷ De negatie **geen** staat voor het substantief.

Ik heb geen auto.
We hebben nog geen kaartjes.

5.3 Het gebruik van *niet*

• De negatie **niet** gebruik je voor alle andere (groepen) woorden of zinnen:

Het boek is niet interessant.
Ik gebruik niet veel suiker in de koffie.
Hij houdt niet van tomatensoep.

▷ De negatie **niet** kan op verschillende plaatsen in de zin staan.

Niet staat voor:

- een voorzetsel
- een bijvoeglijk naamwoord
- vaak, elke dag, ...
- een indefinit numerale

We werken niet in het weekend.
Deze stoel is niet vrij.
Ik ga niet vaak met de trein.
We nodigen niet alle collega's uit.

Niet staat achter:

- een verbum finitum
- de/het + substantief
- mijn/jouw/zijn/haar/... + substantief
- deze/die/dit/dat + substantief
- overdag, 's avonds, ...

Zij sport niet. Ik was niet af. Hij kan niet zwemmen.
We hebben het spel niet gespeeld.
Ik zie mijn auto niet.
Ik heb die film niet gezien.
De lantaarn is overdag niet aan.

6 Het possessief pronomen

Een possessief pronomen verwijst naar de bezitter.

In de volgende tekst is het possessief pronomen **vetgedrukt**.

↓
Efia Gyan komt uit Ghana. Ze woont met haar man en kinderen in Nederland.
Zijn familie woont in een dorpje vlakbij Accra, haar familie woont in Nederland.
Zijn ouders willen graag een keer naar Nederland komen, want ze hebben hun kleinkinderen nog nooit gezien.

6.1 De vorm van het possessief pronomen

		<i>vorm met nadruk</i>
1	mijn (m'n)	mijn
2	je	jouw
	uw	
3	♂: zijn (z'n)	zijn
	♀: haar (d'r)	haar
1	ons/onze	
2	jullie	
	uw	
3	hun	

6.2 Het gebruik van het possessief pronomen

- Het *possessief pronomen* gebruik je om bezit te beschrijven.
- Ons/onze:

ons + *het*-woord

onze + *de*-woord

onze + alle woorden *pluralis*

Ons telefoonnummer is 769434.

Onze dochter woont in Zwolle.

Onze adressen staan op de lijst.

Onze vrienden zijn op vakantie.

(het telefoonnummer)

(de dochter)

(het adres – de adressen)

(de vriend – de vrienden)

7 Het gebruik van *je* en *jij*: 'tutoyeren'

- Je kunt tegen de volgende personen *je* en *jij* zeggen (tutoyeren):

– iemand die je met de voornaam aanspreekt (of die zich met de voornaam voorstelt):

Henk, heb jij misschien het telefoonnummer van Francis?

– een kind, ook als je hem/haar niet kent:

Wat een mooi kasteel maak jij!

▷ Jonge mensen zeggen altijd *je* en *jij* tegen elkaar:

Hé Bart, weet jij hoe laat de les begint?

Oefeningen

Uitspraak

1 *ij / ei en ee* 6

Lees de volgende woorden. Luister en kruis aan. Welk woord hoort u?

1.	zij	☒	zee	☐
2.	mij	☐	mee	☐
3.	fijn	☐	veen	☐
4.	hij	☐	hé	☐
5.	kijk	☐	keek	☐
6.	pijn	☐	peen	☐
7.	rij	☐	ree	☐
8.	gein	☐	geen	☐

Zeg nu de woorden na.

2 *ij / ei* 7

Luister. Welk woord heeft geen *ij/ei*?

Let op: de *ij* [ɛi] zonder nadruk verandert in een stomme *e* [ə]:

mijn dochter [mɔn'dɔxtɪr]
vriendelijk [vri:ndələk]

Zie ook oefening 3, pagina 29.

3 **Woordaccent** 8

U hoort woorden van drie syllaben. Luister en kies het juiste accentpatroon.

	■□□	□■□	□□■
1.	☐	☐	☐
2.	☐	☐	☐
3.	☐	☐	☐
4.	☐	☐	☐
5.	☐	☐	☐
6.	☐	☐	☐
7.	☐	☐	☐
8.	☐	☐	☐
9.	☐	☐	☐
10.	☐	☐	☐

Zeg nu de woorden na.

4 **Intonatie** 9

Luister en kruis aan. Hoort u een vraag, ja of nee?

	ja	nee
1.	☐	☐
2.	☐	☐
3.	☐	☐
4.	☐	☐
5.	☐	☐
6.	☐	☐

Zeg nu de zinnen na. Let op de intonatie.

Les

2

Vul in: de juiste vorm van het presens.

1. hij werken
2. je gaan
3. ze (sg.) maken
4. we boffen
5. ik leren
6. jullie hebben
7. u maken

Vul in: de juiste vorm van het presens.

1. je een auto? hebben
2. Mijn zoon ook in Zutphen. wonen
3. Dit Pieter en Ina. zijn
4. Waar je? werken
5. Ik uit Denemarken. komen
6. Met mij het heel goed! gaan
7. Hoe u het? maken

Vul in: de juiste vorm van het presens.

1. ik me even voorstellen? mogen
2. Je het proberen. kunnen
3. ik met haar meegaan? moeten
4. u dat horen? kunnen
5. we morgen opbellen? mogen
6. Ik dat even voor u spellen. kunnen
7. Ze Spaans leren. moeten

De of het?

Zoek in een woordenboek het artikel bij de woorden.

1. trein	5. ziekenhuis
2. foto	6. buurt
3. alfabet	7. nummer
4. klas	8. getal

Wie spreekt met wie?

Dennis spreekt met

Lodewijk spreekt met

Ruud spreekt met

Ronald spreekt met

Leonie spreekt met

Rob spreekt met

Joep spreekt met

Les

2

Vul in: de juiste vorm van het persoonlijk pronomen (object/na prepositie).

1. Mag ik mijn vrouw voorstellen? u
2. Hij gaat met op vakantie. wij
3. Hoe is het met? hij
4. Kan ik opbellen? jij
5. Vraag het a.u.b. aan, zij (sg.)
niet aan zij (pl.)
6. Dat is haar dochter.
Ken je? zij

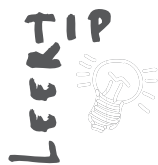
Vul in: de juiste prepositie.

1. We zijn hier vakantie.
2. Mijn vriendin woont de buurt.
3. Ik zit Nederlandse les.
4. Hoe gaat het u?
5. Ga je ook Brussel?
6. Ik kom Zweden.
7. Zij werkt een Nederlands bedrijf.

Onderstreep. Welk woord hoort er niet bij?

1. uitstekend	best	geluk	prima
2. student	vrouw	toerist	cursist
3. mijn	je	u	haar
4. maken	kunnen	moeten	mogen
5. telefoon	adres	mobiel	telefoonnummer

Uitspraak

Lees de dialogen in het tekstboek voor. Neem de dialogen op. Vergelijk uw dialogen met de dialogen van *Taal vitaal – nieuw*.

13 Bedenk vragen bij de antwoorden.

1. Goed, en met u?
2. Mijn adres is Julianalaan 14.
3. Nee, ik heb geen auto.
4. Nee, ik werk hier.
5. Ja: M-A-R-E-N.
6. Ja hoor. Mijn nummer is 06-45931497.

14 Vul in: nee, niet of geen.

- Ga je met de fiets naar je werk?
-¹, ik ga² met de fiets. Ik ga met de bus.
- De bus? Ga je³ met de fiets?
-⁴, ik ga⁵ met de fiets. Ik heb⁶ fiets meer. Hij is gestolen.
- Wil je mijn fiets gebruiken?
- Dank je, maar dat is⁷ nodig. Ik vind het⁸ probleem om met de bus te gaan.

15 Vul in: de juiste vorm van het possessief pronomen.

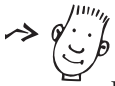
Mag ik me even voorstellen?¹
naam is Paul Damen.² vrouw heet Else. We hebben twee kinderen.
.....³ kinderen heten Bernard en Hanna. Bernard is getrouwd.⁴ vrouw heet Rianne. Ze hebben twee kinderen.
.....⁵ kinderen heten Sam en Karin. Hanna is ook getrouwd.⁶ man heet Eric. Hanna en Eric hebben geen kinderen.

16 Vul in: boffen, buurt, cursisten, mogen, stapje, weer.

We doen een cursus zeilen. Er zijn tien¹. We²; het is lekker³.
Na de les gaan we naar de camping. Die is hier in de⁴. Elke dag gaan we een⁵ verder. Morgen⁶ we zelf zeilen.

17 Zet de woorden in de juiste volgorde.

1. het – Hoe – vandaag – gaat ?
2. ook – jij – Nederlands – Leer ?
3. vriend – ik – voorstellen – mijn – Mag ?
4. vriendin – is – Dit – mijn – Anne
5. met – kennis – Prettig – u – maken – te
6. jij – in – hier – buurt – Woon – de ?

18 Luisteren 10

Luister en vul het formulier in. Gebruik de pauzeknop.

achternaam	_____
voornaam	_____
adres	_____
mobiel nummer	_____
e-mailadres	_____

19 Luisteren 11

Twee vrienden ontmoeten elkaar op straat.
Luister en kies het juiste antwoord.

1. Met Erik gaat het a) goed. b) best. c) uitstekend.
2. Michelle is een vriendin van a) Erik. b) Annemarie. c) mevrouw Veen.
3. Michelle spreekt a) Nederlands en Spaans. b) Frans en Spaans. c) Nederlands en Frans.
4. Zij werkt a) in een ziekenhuis. b) voor een Frans bedrijf. c) op een camping vlakbij Gent.
5. Het gesprek is a) formeel. b) informeel.

20 Vindt u de uitspraak moeilijk?

Kijk in de woordenlijst van les 2. Van welke woorden vindt u de uitspraak moeilijk? Spreek die woorden in. Laat uw docent of een medecursist luisteren. Vinden ze het goed?

21 Kent u uw tekstboek?

Vul in. Kies bij elk plaatje het juiste woord.

de tekst de dialoog de tekening/het plaatje de luisteroefening
de samenvatting de spreekoefening

Grammatica

Personaal pronomen			Personaal pronomen: niet subject		
	zijn	hebben			
<i>singularis</i>					
1 ik	ben	heb	1 me/mij	Met mij gaat het goed.	
2 je/jij	bent	hebt	2 je/jou	Hoe gaat het met je?	
u	bent	hebt/heeft*	u		
3 hij	is	heeft	3 hem		
ze/zij	is	heeft	haar	Ik geef haar mijn e-mailadres.	
het	is	heeft	het		
<i>pluralis</i>					
1 we/wij	zijn	hebben	1 ons		
2 jullie	zijn	hebben	2 jullie		
u	bent	hebt/heeft*	u		
3 ze/zij	zijn	hebben	3 ze/hun	Hij geeft hun het adres.	
			(indirect object)		
			ze/hen	We zien hen bij de Nederlandse les.	
			(direct object en na prepositie)		

*De officiële vorm bij 'u' is 'hebt'. In de spreektaal hoort u echter vaak 'heeft'.

Possessief pronomen			Verba auxiliari		
			mogen	moeten	
<i>singularis</i>					
1 mijn					
2 je/jouw					
uw					

1.

2.

En u?

Stel uzelf aan de andere cursisten voor.

➤ Dag, ik ben ...
– Hallo, ik ben ...
En waar komt u/kom je vandaan?
– Ik kom uit ..., maar ik woon in ...

3.

4.

2 Mirjam de Vries: Goedemorgen.
Bent u de nieuwe collega?
Maarten de Jong: Ja, ik ben Maarten de Jong.
Mirjam de Vries: Mirjam de Vries.
Maarten de Jong: Hallo.
Mirjam de Vries: Komt u uit het zuiden?
Maarten de Jong: Ja, uit Maastricht.

Luisteren

a) Wat hoort bij elkaar?
Kies bij elke dialoog de juiste beschrijving.

5.

6.

'Ik zeg tegen vrienden, bekenden en andere jonge mensen gewoon 'je'! Tegen oudere mensen die ik niet ken, zeg ik natuurlijk 'u'. Ja, en tegen mijn oma zeg ik ook 'u'!

'Automatisch 'je' en 'jij' zeggen vind ik niet correct. Mijn generatie zegt liever 'u', soms ook tegen familie. Ik zeg alleen 'je' als ik iemand goed ken.'

Bronvermelding

Les 1

p. 9: 1/4: © Jeanine Roos; 2/3: © Torsten Warmuth, Kassel;
p. 14: shutterstock© Opka;

Les 2

p. 16: 1: shutterstock© Sergey Maksimov; 2: shutterstock© Nadino; 3: shutterstock© Laurin Rinder; 4: shutterstock© Sorbis;
p. 18: 1/2: © Torsten Warmuth, Kassel; 3/4: © Jeanine Roos;
p. 21: 1/2/3: © MHV-Archiv (Dieter Reichler); 4: shutterstock© sanneberg;
p. 24: Kaart Nederland: shutterstock© Filip Bjorkman; 1: shutterstock© Gerardvhemer; 2: shutterstock© Fotokostic; 3: shutterstock© robert paul van beets; 4: shutterstock© Monkey Business Images; 5: shutterstock© Patricia Hofmeester; 6: shutterstock© racorn; 7: shutterstock© aragami12345; 8: shutterstock© Dudarev Mikhail; 9: shutterstock© michaeljung; 10: shutterstock© Beth Swanson;

Les 3

p. 26: 1: shutterstock© Ammentorp Photography; 2: shutterstock© Radharani;
p. 28: shutterstock© Bevan Goldswain;
p. 30: © Jan Balsma, Amersfoort;
p. 34: shutterstock© Maridav;
p. 35: cartoon: © Toon van Driel, Amsterdam;

Les 4

p. 37: © NS, Utrecht;
p. 38: shutterstock© gurinaleksandr;
p. 41: 1: © Hermitage, Amsterdam; 2: © Van Gogh Museum, Amsterdam; 3: © Reederij P. Kooij, Amsterdam;
p. 42: foto: © Frank Groenman; tekst 1: © Eurostat; tekst 2: © Landelijk Fietsplatform;

Les 5

p. 45: shutterstock© oliveromg;
p. 46: 1: © MHV-Archiv (Dieter Reichler); 2: shutterstock© Adam Gregor;
p. 47: © Jan Balsma, Amersfoort;
p. 48: tekst: Hans Kaldenbach: Doe maar gewoon, 99 tips voor het omgaan met Nederlanders © Uitgeverij Prometheus, Amsterdam; foto: Libelle © Sanoma, Haarlem;

Les 6

p. 50: A/C/D: © SunArt, Berlijn; B: © Family Circle, North Matton;
p. 52: gedicht: © Hendrik Marsman; foto: shutterstock© StevanZZ;
p. 55: 1/2: © Josina Schneider-Broekmans, Mühlthal; 3: shutterstock© wasanajai; 4: shutterstock© Tadeas; 5: shutterstock©

BlueSkyImage;

p. 56: tekst: Hans Kaldenbach: Doe maar gewoon, 99 tips voor het omgaan met Nederlanders © Uitgeverij Prometheus, Amsterdam; foto: shutterstock© 578foot;

Les 7

p. 60: shutterstock© luminaimages;
p. 64: tekst en ets: © Wim van der Meij, Zutphen; portretfoto: fotograaf onbekend;

Les 8

p. 66: 1: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen; 2: © Jan Balsma, Amersfoort;
p. 67: © Jan Balsma, Amersfoort;
p. 68: 1: © Jan Balsma, Amersfoort; 2: shutterstock© kiboka; 3: shutterstock© M. Unal Ozmen;
p. 69: 1: shutterstock© AntonioDiaz; 2: shutterstock© Karramba Production;
p. 71: © Toerisme Vlaanderen, Brussel;
p. 73: 1/2: © Historische Groentehof, Beesel; 3: © Anita van Schieveen; 4: © Lantaarn Publishers, Ede;
p. 74: tekst: © Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Brussel; © Europese Commissie, Den Haag; © Dagblad de Limburger, Maastricht; afbeelding: © Mark Janssen, Valkenburg;

Les 9

p. 77: A/B/C/D/E/F: © Jeanine Roos;
p. 78: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen;
p. 80: © Daniela Eisenreich, München;
p. 82: © Jeanine Roos;

Les 10

p. 85: © Facebook;
p. 86: shutterstock© Jelena Z;
p. 87: shutterstock© Dennis van de Water;
p. 90: 1: © Frank Groenman; 2: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen;

Les 11

p. 92: 1/3: © Jan Balsma, Amersfoort; 2: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen; 4: shutterstock© Mike Tan; 6: CreativeNature.nl;
p. 93: 1: shutterstock© zstock; 2: shutterstock© Iriana Shiyani; 3: © Duravit AG, Horneberg;
p. 94: © Jeanine Roos;
p. 98: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen;

Les 12

p. 100: H: shutterstock© Coprid; I: shutterstock© OZaiachin; J: shutterstock© Zoltan Major; K: shutterstock© Paul Maguire;
p. 101: shutterstock© Image Point Fr;

Bronvermelding

- p. 102:** 1: shutterstock© Rido; 2: © MHV-Archiv (Dieter Reichler);
p. 104: Van Gogh: slaapkamer in Arles 1889 © AKG-Photo, Berlijn;
p. 106: © hetweermeisje.nl;
p. 107: © Werner Bönzli, Reichertshausen;
p. 108: tekst: Libelle © Sanoma, Haarlem; foto: shutterstock© Gerardvhemerer;

Les 13

- p. 111:** © Jeanine Roos;
p. 112: © Jeanine Roos;
p. 113: foto: shutterstock© J. Marijs; profielfoto's: 1: shutterstock© Jason Stitt; 2/3: shutterstock© Andresr; 4: shutterstock© Dannay; 5: shutterstock© Tatagatta; 6: shutterstock© Angela Hawkey; 7: shutterstock© icyimage;
p. 115: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen;
p. 116: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen;

Les 14

- p. 118:** shutterstock© terekhov igor;
p. 119: © Jeanine Roos;
p. 120: shutterstock© Stephen VanHorn;
p. 123: 1: shutterstock© Barbara Brolsma; 2: shutterstock© Galina Mikhailishina; 3: shutterstock© Simone Voigt; tekst: Libelle © Sanoma, Haarlem;
p. 124: 1: shutterstock© Barbara Brolsma; 2/3: © Frank Groenman; 4: shutterstock© Marcel Mooij; 5: shutterstock© Peter Zijlstra;

Les 15

- p. 126:** 1: shutterstock© Dean Drobot; 2: shutterstock© Ondine C;
p. 127: 1: shutterstock© Michal Nowosielski; 2: shutterstock© coka;
p. 128: © Jeanine Roos;
p. 129: © MHV-Archiv (Jack Carnell);
p. 130: 1: shutterstock© Gerardvhemerer; 2: shutterstock© Artur Bogacki;
p. 131: 1: © Nederlands Bureau voor Toerisme, Keulen; 2: shutterstock© Mario Savoia;
p. 133: Het Nationale Ballet © Deen van Meer, Amsterdam;
p. 134: shutterstock© Sandra van der Steen;

Les 16

- p. 137:** 1/3/4: © Jan Balsma, Amersfoort; 2: shutterstock© fiphoto;
p. 138: © Jan Balsma, Amersfoort;
p. 142: © voedingscentrum.nl;
p. 143: © voedingscentrum.nl;
p. 144: 1: © Etos, Zaandam; 2: © A. de Graaf en dochters, Deventer; 3: © Albert Heijn, Zaandam;

Les 17

- p. 147:** © VVV Vlieland;
p. 148: © Jaap de Bruin;
p. 149: boven: © Waddenvereniging, Harlingen; onder: © VVV Waddeneilanden;
p. 150: 1: shutterstock© Artur Bogacki; 2: shutterstock© Eric Gevaert;
p. 152: 1/2: © Waddenvereniging, Harlingen; 3: shutterstock© alfotokunst

Les 18

- p. 155:** 1: © Jaap de Bruin; 2/3: © Frank Groenman;
p. 156: foto: shutterstock© Peter Bernik; reisplanner: © nsinternational.nl;
p. 157: foto: © Frank Groenman; website: © nu.nl;
p. 158: foto: © Mathilde Kroon; boek: © Boom Uitgevers, Amsterdam;
p. 160: © treinflirt.nl;

Les 19

- p. 165:** Nederlands Instituut voor Sport en Beweging, Ede;
p. 166: 1: shutterstock© Monkey Business Images; 2: shutterstock© Kzenon; 3: shutterstock© wavebreakmedia;

Les 20

- p. 169:** © Yvonne Pattché, Rijswijk;
p. 170: 1/2/3: © Frank Groenman;
p. 171: Libelle © Sanoma, Haarlem;
p. 173: Libelle © Sanoma, Haarlem;
p. 174: 1: shutterstock© Dmitry Kalinovsky; 2: shutterstock© Zurijeta; 3: shutterstock© Ruslan Guzov; 4: shutterstock© LesPalenik; 5: shutterstock© KPG-Payless;

Extra

- p. 178:** © Daniela Eisenreich, München.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten op de gereproduceerde teksten en illustraties te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.